

YAKUP ŞEVKİ PAŞA'NIN ERZURUM'DAN AYRILIŐININ SEBÉPLERİ ve İSTANBUL ile ANKARA ARASINDA İRTİBÂT TESİS ETMEYE ÇALIŐMASI

*Dr. Selma YEL**

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sıralarda, Erzurum'da IX. Ordunun kumandânı Yakup Şevki Paşa idi. Aynı günlerde 1914 hududu ötesinde işgal edilmiş Kafkasya, Dağistan, Azerbaycan ve İran Azerbaycanı'nın tahliyesine gayret sarfediyordu¹. Bunu yaparken, tahliye sonrasında bölgede kalacak olan halkın can ve mal emniyetini de temin etmeye çalışıyordu. İtilâf Devletleri, mütâreke şartlarından olmamasına rağmen Elviye-i Selâse'nin de tahliyesini isteyince, Yakup Şevki Paşa'nın mes'uliyetleri daha fazla ağırlaŐmıŐtı².

Yakup Şevki Paşa, bir taraftan Ermeni ve Gürcü saldırılarına karşı teşkilâtlanarak millî Őurâlar teşkil eden halka silâh, cephâne ve maddî ve ma'nevî yönden destek olmaya çalışıyordu. Diğer taraftan da sert kış ayları boyunca ve bütün ulaşım imkânsızlıkları içinde tahliyeleri sona erdirdi³.

Yakup Şevki Paşa'nın, Elviye-i Selâse ile Kafkasya ve Azerbaycan'daki faâliyetleri General Milne'in dikkatinden kaçmamıŐtı. Yakup Şevki Paşa'nın varlığı, İngilizler'in Elviye-i Selâse ile ilgili planlarını gerçekleŐtirmelerine engel teşkil ediyordu. Fakat, Harbiye Nezâreti'ne yapılan baskılar sonucunda, def'alarca İstanbul'a gel-

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

1. Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE ARŞ.) Klasör (klas.) 56, Dosya (Dos.) 2, Fihrist (Fih.) 2/38.

2. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, c. I, Ankara 1967, s.157.

3. ATASE ARŞ. , Klas. 56, Dos. 19, Fih. 16.

mesi istenen Yakup Şevki Paşa, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle dönüşünü ertelemekteydi⁴.

Hakikaten de Yakup Şevki Paşa bu sıralarda çok rahatsız olup, iki gözü sargılı bir halde hastanede yatmakta idi. Fakat, bu durumuna rağmen Kars Millî İslâm Şurâsı ile ilgili gelişmeleri takip ediyor, imkânlar ölçüsünde yardımlar yapıyordu⁵.

General Milne, 1 Nisan 1919 da Batum'a geldikten sonra yaptığı araştırmalar sonucunda, Yakup Şevki Paşa'nın bir gün daha Erzurum'da kalmaması gerektiğine karar verdi. 5 Nisan 1919 da 2843 sayılı, oldukça sert bir nota verdi.

Bu notadaki ifadeye göre, Yakup Şevki Paşa hakkında yaptığı araştırma sonuçları IX. Ordu kumandanı olarak kalmasına imkân kalmadığını gösteriyordu. Yakup Şevki Paşa'nın hastalığına inandığı gibi, göstereceği herhangi bir mazerete de tahammülü kalmamıştı. Ayrıca, "...Şevki Paşa'ya emir itâ olunduğu zaman müşârün-ileyh tarafından kabulünde gösterilecek herhangi bir teâmi kendi hükümeti arzusu hilâfına olarak, kendisinin mütâreke ahkâmını suret-i kat'ide ihlâl etmiş addolacağı ve nâ-kâbil ictinâb bir surette mâ'iyetindeki me'murînin dahî mes'uliyetine mucib olacağı'nın müşârün-ileyhe izâh edilmesini muvâfık-ı musâvât görmekteyim..." diyerek, ağır bir tehditde bulunmuştu⁶.

Harbiye Nezâreti, söz konusu notayı olduğu gibi Yakup Şevki Paşa'ya bildirirken, ayrıca: "...Şayet İstanbul'a gelmezseniz İngilizler İstanbul'u işgâl edeceklerini bildirmişlerdir. Millet ve memleketin selâmeti için İstanbul'a gelmenizi ricâ ediyoruz..." ibâreli, başka bir şifre daha yollamıştı.

Yakup Şevki Paşa, bu ağır tehdit karşısında; "madem ki benim İstanbul'a gelmekliğim millet ve memleket selameti için önemliymiş, o halde gidiyoruz..." diyerek, kararını Harbiye Nezâreti'ne bildirdi⁷.

4. ATASE ARŞ. Klas. 34, Dos. 154/129, Fih. 21/4

5. Selma Yel, Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faâliyetleri, (Basılmamış doktora tezi) Ankara 1990, s. 132.

6. Selma Yel, adı geçen tez (agtez), s. 163. ATASE ARŞ., Klas. 34, Dos. 154/129, Fih. 23/4.

7. Sadık Atak, Orgeneral Harputlu Yakup Şevki Sübaşı, Broşür I. 1972, s. 5-8, Broşür II, 1978, s. 45. ATASE ARŞ., Klas. 34, Do. 154/129. Fih. 23/3.

Yakup Şevki Paşa, Kars Millî İslâm Şurâsı'nın ve de Erzurum Müdafaâ-i Hukuk Cemiyeti'nin başına geçmesi için yapılan bütün ricâ ve yalvarmaları kabul etmeyerek⁸, hemen dönmek için hazırlıklarını tamamlamıştır. Sanıyorum ki, yukarıdaki bilgiler, onun görev yerini bırakarak İstanbul'a dönüşüne açıklık getirmektedir.

Harbiye Nezâreti, Ali İhsan (SABİS) Paşa gibi tevkif edilmesini engellemek için gerekli teşebbüslerde buluntuktan sonra, 26 Nisan 1919 da İstanbul'a gelen Yakup Şevki Paşa, Haydarpaşa Hastanesi'nde tedâvi ve müşâhade altına alındı⁹.

Yakup Şevki Paşa, Erzurum'da iken vatan ve milletin kurtulabileceğine daha fazla inanırken, İstanbul'da ümidinin aksi bir durumla karşılaşmıştı. IX. Ordu'nun lağv edilmesinden sonra IX. Ordu Müfettiş-i Umumîsi olarak Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa, millî teşkilâtlanmaya yönelik faaliyetlere başlayınca, vatan hainliği ile suçlanmaya başlamıştı¹⁰.

Yakup Şevki Paşa, bu ortam içinde bir taraftan ileri gelen devlet ve ordu mensuplarıyla toplantılar yaparken, Haziran 1919 da Harbiye Hazırı Şevket Turgut Paşa'ya, Temmuz 1919 da da Sultan VI. Mehmed Vahideddin'e birer layiha sundu. Layihalarda, Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan sebepleri belirttikten sonra, kendi müşâhade ve araştırmalarına göre kurtuluş yollarını gösteriyordu¹¹.

Yakup Şevki Paşa, bu layihalarına hiçbir karşılık alamayınca, 26 Eylül 1919 da daha evvelki layihalarında belirtilen konuları da ihtivâ eden yeni bir layihayı Harbiye Nezâreti'ne sundu. Bütün bu layihalardaki tespitlerini ve Millî Mücâdele hakkındaki görüş ve tavsiyelerini ifade ettiği başka bir layihayı da, 25 Aralık 1919 da Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdi¹².

8. Cevad Dursunoğlu, Millî Mücâdelede Erzurum, Ankara 1946, s. 39-42, Fahreddin Erdoğan, Türk Elleriinde Hatıralarım, 1954, s. 167, 172.

9. Yakup Şevki Sübaşı, Hatırat, s. 87. Söz konusu hatıra defteri, Yakup Şevki Paşa'nın Osmanlıca el yazısı ile bütün hayatının genel bir özetini ihtivâ etmektedir. Hatırat, halen kütüphânemizde bulunmaktadır.

10. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, TTK. Ankara 1986, s. 107.

11. Yakup Şevki Sübaşı adı geçen hatırat (agh.), s. 89, Genelkurmay Başkanlığı Atatürk Özel Arşivi (AÖArş.), Dos. 1335, 38, 1-A, Fih. 1-10

12. AÖArş., Dos. 1335, 38, 1-A, Fih. 1-10, 1-11.

Harbiye Nezâreti'ne gönderilen layihada; "...Bugün bütün memleketimizde tezâhür ve tahakkuk eden ittihâd-ı millî bizim için bir ni'met-i azîmedir. Ben bunda bir fenâlık ve ittihâdcılık göremiyorum..." denilmekte idi¹³. Milli Mücâdele'ye isnâd edilen suçlamaları ve ittihatçılık yakıştırmalarını kesinlikle reddederken, "...Bu ittihad-ı millî ve teşkilât pek elzem ve pek nâfi ve en son bir çare-dir..." diyerek de, Sultan VI. Mehmet Vahideddin'i Millî Mücâdele'yi desteklemeye davet etmişti. Aynı zamanda, millî mukavemet cephesinin güç kazanması halinde kendi nüfuzlarının da artacağını telkin ederek, sultan ve sadrazamı millî mücâdele aleyhindeki faâliyetlere son verdimeye çalışıyordu¹⁴.

Yakup Şevki Paşa, bu teşebbüslerinden müspet bir netice alamadığı gibi, görünüşte sona ermiş gibi görünen tevkif edilme ihtimalini yeniden güçlendirmişti. Bu tehlikeli duruma rağmen, her geçen gün şartların Osmanlı Devleti aleyhine geliştiğini gören Yakup Şevki Paşa, faâliyetlerine devam etti. Yakından tanıdığı paşalar ve devlet ricâli ile gizli toplantılar düzenliyorlar, çözüm yolları arıyorlardı.

Üç hafta müddetle görüştüğü onbeş kadar paşa ve diğerleriyle fikir mutabakatına vardıldıktan sonra, bu paşalardan isimlerini belirtmediği yedi kişi ile Eylül ortalarında Ferik Esat Paşa'nın konağında toplantı yaptılar¹⁵. Toplantıda, ordunun uğradığı felâketler ve sebepleri üzerinde durulduktan sonra, Yakup Şevki Paşa'nın daha evvelden hazırlamış olduğu yirmi maddelik program oybirliği ile kabul edildi. Aynı zamanda, ikinci bir toplantı daha yapılması karara bağlanmıştı¹⁶. Fakat, meydana gelen siyâsî gelişmeler bir müddet bu faâliyetlere ara verdirdi.

Millî Mücâdele'nin tamamı ile aleyhinde olan Damad Ferid Paşa, 1 Ekim 1919 da istifa etmek mecburiyetinde kaldı. Yeni kabineyi kurma görevi Ali Rıza Paşa'ya verilince, Harbiye Nazırlığına Yakup Şevki Paşa ile bu toplantılara iştirak etmiş olan Ferik Mersinli Cemal Paşa getirilmişti¹⁷.

13. AÖArş., Dos. 1335, 38, 1-A, Fih. 1-24.

14. AÖArş., Dos. 135, 38, 1-A, Fih. 1-26

15. Yakup Şevki Sübaşı, agh., s.90. İhsan İlgar, Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları, Baha Matbaası, İstanbul 1975, s. 10. Yakup Şevki Paşa ile Esat Paşa'nın arasındaki dostluk Çanakkale Muharebeleri'nde kuvvetlenmiş, Vehib Paşa'nın da (Esat Paşa'nın kardeşi) dahil olduğu bu dostluk ölünceye kadar devam etmişti.

16. Yakup Şevki Sübaşı, agh., s.90

17. M. Kemal Atatürk, Nutuk, c. I, Millî Eğitim Yayını, İstanbul 1981, s. 198.

Bu gelişmeler üzerine Yakup Şevki Paşa oldukça rahatlayarak, ilk toplantılarında kabul etmiş oldukları yirmi maddelik raporu, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdi¹⁸. Aradan geçen bir ay müddetince, yeni kabinenin icraâtlarında da müspet bir gelişme olmadığını düşünerek yeni bir layiha yazmış ve Cemal Paşa'ya sunmuştu¹⁹.

Aynı günlerde, Ali Rıza Paşa Hükümeti de Hey'et-i Temsiliye ile irtibât tesis etmeye çalışıyordu. Daha önce, Damad Ferid Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Abdülkerim Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında telefonla yapılan görüşmeler olumsuzlukla neticelenmesine rağmen²⁰, Hey'et-i Temsiliye de Ali Rıza Paşa'nın bu düşüncesine sempati ile yaklaşmıştı. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da yapılan görüşmeler sonunda fikir mutabakatına varılarak, Amasya Protokolü olarak adlandırılan anlaşma imzalandı²¹.

İtilâf Devletleri bu gelişmeler üzerine, Ali Rıza Paşa Hükümeti'ni Hey'et-i Temsiliye taraftarlığı yapmakla suçlamaya başlamıştı. Yakup Şevki Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı daha evvelden tespit ettikleri kararları uygulayamamış olmakla ithâm ederken, işgal kuvvetleri bilhassa onun istifası için baskı yapıyordu²².

Hey'et-i Temsiliye de istifa edilmemesini istemesine rağmen, kabinenin selameti açısından Cemal ve Cevat Paşalar istifa ettiler. Ali Rıza Paşa kabinesinin diğer üyeleri de, Amasya Protokolüne bağlı olarak 28 Ocak 1920 de Misâk-ı Millîyi resmen kabul ettikten sonra, baskılara dayanamayıp 3 Mart 1920 de istifa ettiler²³.

Bu zaman zarfında Millî Mücâdele düzenli ve teşkilâtli bir hareket haline getirilmişti. İtilâf Devletleri bu durumu müşahade ederek, 10 Mart 1920 de Londra Konferansı'nda İstanbul'un resmen işgaline ve Millî Mücâdele taraftarlarının tutuklanmasına karar verdiler²⁴. 16 Mart 1920 de İstanbul resmen işgal edildi. Aynı gün meclis de basılarak Rauf Bey ve dört arkadaşı işgalciler tarafından

18. Yakup Şevki Sübaşı, agh., s. 98.

19. AOArş., Dos. 1335, 38, 1-A, Fih. 1-36.

20. Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1983, s. 133-134.

21. Fahri Belen, age., s. 138.

22. M. Kemal Atatürk, age., c. I, s. 108.

23. Fahri Belen, age., s. 150.

24. Selma Yel, age., s. 219.

tevkif edilmişti. Tevkiflerin ve baskıların arttığını gören Yakup Şevki Paşa, yirmi gün kadar saklanma ihtiyacı hissetti. Zira geçen her gün durum daha çok kötüleşiyordu.

Salih Paşa Kabinesi, gerek işgali kınamaları ve gerekse Kuvâyı Millîyeyi kötülerini yolundaki baskıları kabul etmemeleri sebebiyle 2 Nisan 1920 de Ali Rıza Paşa Kabinesi gibi istifa etmek mecburiyetinde kaldı. İktidar yolu yeniden Damad Ferid Paşa'ya açılmıştı. O da süratle kabinesini teşkil ederek 5 Nisan 1920 de göreve başladı²⁵.

Damad Ferid Paşa, Millî Mücadeleye karşı oldukça sert tedbirler alınması fikrinde olan İtilâf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda harekete geçti. Sultan IV. Mehmed Vahideddin de diğer taraftan, bir ay sonra yeniden seçim yapılacak vaadi ile 11 Nisan 1920 de meclisi fesh etmişti. Alınan sert tedbirlere ilâve olarak, Damad Ferid Paşa 18 Nisan'da Askerî Şurâ'yı 25 Nisan'da da Tetkik ve Tasnif Komisyonu'nu Millî Mücadeleye taraftar oldukları gerekçesi ile lağv etti²⁶. Bir taraftan da, uçaklarla Anadolu'ya Millî Mücadele aleyhtarı fetvâlar dağıttırarak halkı ayaklandırmaya çalışıyorlardı.

Yakup Şevki Paşa, Askerî Şurâ'daki üyeliği ile Tetkik ve Tasnif Komisyonu'ndaki başkanlık görevlerinden bu şekilde uzaklaştırılınca, Ankara'ya geçmeyi planlamaya başlamıştı. Fakat, İstanbul'da kalarak Ankara için faydalı işler yapabilmeyi ümid ediyordu.

Bu araştırmada üzerinde bilhassa durmak istediğimiz konu da, Yakup Şevki Paşa'nın bu dönemdeki faaliyetleridir. Zirâ, elimizdeki hatıra defterindeki bilgileri başka herhangi bir kaynaktan bulmak mümkün olmamıştır. Sadece kısmî bilgilere tesadüf edilmiştir.

Damad Ferid Paşa'nın, Heyet-i Temsiliye'ye düşmanca hareketleri teşvik etmesi sonucunda Anzavur ve kuvvetleri Biga, Bandırma ve Adapazarı'nda Millî Kuvvetler'e karşı müsademelere başlamıştı. Yakup Şevki Paşa, aynı milletten insanların bu şekilde birbirlerinin kanını dökmesine daha fazla dayanamayarak, kendince bazı teşebbüslerde bulunmaya karar verdi²⁷.

25. Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, c. I, TTK, Ankara 1970, s. 97.

26. Yakup Şevki Sübaşı, agh., s. 91, Gotthard Jaeschke, age., s.99.

27. Selma Yel, agez., s. 220.

Bu amaçla daha evvelden tanıdığı ve fikirlerini yakından bildiği Nureddin Paşa ve Çürüksulu Kazım Paşa ile fikir mutabakatında bulundu. Aldıkları karar gereği, önce Sadrazam Damad Ferid Paşa'yı Millî Mücadele'nin ve kongrelerin gerekli olduğu hususunda iknâ edecekler, daha sonra da Ankara ile İstanbul'un müşterek hareket etmesini temin etmeye çalışacaklardı.

Uzun süren rica ve ısrarlardan sonra Damad Ferid Paşa'yı ikna etmeye muvaffak oldular. Damad Ferid Paşa, Yakup Şevki Paşa ve arkadaşlarının Ankara ile irtibât tesis etmelerine izin vermekle beraber, İngiliz işgal kuvvetlerini de bu gelişmelerden haberdar etmişti.

İngilizler'in kontrolü altında olmak kaydıyla Mayıs başında Ankara ile görüşmelere başlandı. Yakup Şevki Paşa'nın ifadesine göre, 5 Mayıs 1920 ye kadar taraflar arasında telgraf ile müzakere yapıldı. Görüşme ve irtibât tesis etme düşüncesi Yakup Şevki Paşa'ya ait olmasına rağmen, Ankara ile telgraf görüşmelerini Nureddin Paşa yapmıştı. Nureddin Paşa ilk telgrafında: "...Ben iki arkadaşım ile beraber İstanbul'un sizinle anlaşmasına tavassut etmeyi menâfi-i vataniyyeden addederim..." diyerek, bu duruma hükümetin ve İngilizler'in muvafakat ettiğini bildirmişti. İkinci görüşmede de, bu hususlarda görüşmek üzere selâhiyet sahibi bir heyetin İstanbul'a gönderilmesini teklif etmişti²⁸.

Yakup Şevki Paşa, bu teklife verilen karşılığı : "Ankara'daki hey'et bize son yazdığı telgraf-nâmeye, tarafeyn hey'etlerinin Mudanya'da toplanıp müzakeresini tasviben cevap verdi."²⁹ şeklinde ifade etmekle beraber, Nutuk'ta daha detaylı bilgiler verilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, söz konusu telgrafların "Hey'et'i Temsiliye Riyâsetine" diye gönderilmiş olmasına oldukça öfkelenmiştir. Nutuk'ta bu konu: "...Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin teşekkül ve icrâ-i faaliyete başladığından ve Büyük Millet Meclisi'nin mevcudiyet meşruiyetini teyid eden Hiyânet-i Vatanîye kanunundan bî-haber görünüyordu..." diye ifade edilmektedir³⁰.

28. Selma Yel, agtez., s. 221.

29. Seylma Yel, agtez., s. 221, Fahri Taş, Nureddin Paşa'nın Biyografisi, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. TİTE., 1988, s. 113, İlgili tezde de bu hususlara dair kısmi bilgiler mevcut olup, sadece Nureddin Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tanınması için gayret sarfettiğinden bahs olunmaktadır.

30. M. Kemal Atatürk, age., c. II, s. 407.

Hakikaten de Yakup Şevki Paşa ve Nureddin Paşa ile Kazım Paşa İstanbul'da Damad Ferid Paşa'yı iknâ etmeye uğraşırken, Anadolu'da önemli gelişmeler olmuştu. İstanbul'da meclisin basılmasından sonra Anadolu'ya geçmeyi başarabilen eski mebuslar ve yeni seçilen mebusların iştiraki ile 23 Nisan 1920 de meclis Anraka'da yeniden açılmıştı. 29 Nisan'da kabul edilen Hiyanet-i Vataniyye Kanunu ile de Millî Mücâdele ve meclisin meşrûluğuna karşı çıkacak olanların cezalandırılması kararlaştırılmıştı. Bu sebeple, Yakup Şevki Paşa ve arkadaşlarının telgrafı TBMM Riyâseti yerine Heyet-i Temsiliye'ye göndermeleri, meclisin açılmasına tepki olarak görülmüştü. Gerçekte ise, Yakup Şevki Paşa ve arkadaşlarının bu son gelişmelerden haberdâr olmadıkları anlaşılmaktadır.

Telgrafların balangıçta olumsuz bir hava yaratmasına rağmen, Anadolu'da halkın büyük ekseriyeti padişah ve hilâfet makamının yüceliğine inanmaya devam ettiği için müspet karşılık verilmişti. Halkın gözündeki Ankara'da açılan meclis de İstanbul meclisinin bir devamı olarak kabul ediliyordu.

Bu gelişmelerden Kazım Karabekir Paşa'nın da haberdâr olduğu anlaşılmaktadır. 12 Mayıs 1920 de BMM Riyâsetine gönderdiği şifre telgrafta, "Yakup Şevki, Nureddin ve Kazım Paşalarla tarafeynin tel'ifi için müzâkere cereyan etmektedir." ibarelerine yer vermiştir³¹. Mecliste de İstanbul ile gizlice görüşüldüğü yolunda spekülasyon yapılırken, Mustafa Kemal Paşa hadiseyi açıklamak mecburiyetinde kalmıştı³².

Görüşmeler başlangıçta müspet bir şekilde gelişirken, Nutuk'ta da belirtildiği gibi irtibât birden bire kesilir ve İstanbul'dan bir daha telgraf gelmez. Yakup Şevki Paşa, hatıratında bu konuya ışık tutacak bilgiler vermektedir. Bu kaynağa göre, Damad Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşme yeri olarak Mudanya'yı teklif etmesini kabul etmemiştir. Ayrıca açıktan açığa Millî Mücâdele taraftarı olduklarını gösteren Yakup Şevki Paşa ve arkadaşlarına da düşmanca tavır almıştır. Aynı sebepten dolayı, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Nigehbân Cemiyeti Yakup Şevki Paşa ile arkadaşları aleyhine teşkilât-ı milliye mensupları oldukları gerekçesiyle gazetelere beyânat vermişlerdir³³.

31. Kazım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, II. Baskı, İstanbul 1969, s.694

32. M. Kemal Atatürk, age., c. II, s. 456.

33. Yakup Şevki Sübaşı, agh., s.92.

Yakup Şevki Paşa, bu teşebbüsünden de eli boş çıkınca, kesin olarak Ankara'ya geçmeye karar verdi. Fakat, çok önceden verilmiş olan tevkif edilme kararı, bu son teşebbüsü ile iyice kesinlik kazanmıştı. Damat Ferit Paşa, daha bu teşebbüsten evvel 5 Nisan 1920 de İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb'e verdiği tutuklanacaklar listesine Yakup Şevki Paşa'yı da koymuştu³⁴. Aynı listede Çürüksulu Kazım Paşa'da vardı. Fakat, nedendir bilinmez Nureddin Paşa'dan söz edilmiyordu. İlgili liste 9 Mayıs 1920 de İngiliz Hariciye Bakanlığına gönderilmişti³⁵.

Görüldüğü gibi Yakup Şevki Paşa, bu son teşebbüsü ile hakkın da verilen kararı kesinleştirmişti. Bunda, 11 Mayıs 1920 de Osmanlı Devletine resmen teklif edilen Sevres'in şartlarının ağırlığı karşısında doğabilecek tepkileri engellemek düşüncesi de tesirli olmuştu. Hatta denilebilir ki; Sevres'in şartlarını çok evvelden öğrenmiş olan Damad Ferid Paşa, BMM ile görüşülmesinden bir sonuç alınmayacağını düşünmüş ve görüşmelere nihayet verdimiştir.

Bu son hadise, Yakup Şevki Paşa'nın 29 Mayıs 1920 gecesi tutuklanmasına, 13 Temmuz 1920 de de Malta'ya sürgüne gönderilmesine sebep oldu. Nureddin ve Kazım Paşalar ise haziran sonlarında Ankara'ya geçmeyi başardılar. Yakup Şevki Paşa'nın sürgün hayatı, ancak karşılıklı yapılan esir mübâdelesini sonucunda 1 Kasım 1921 de sona erdi³⁶. Ankara'ya gelişinden bir kaç gün sonra da, Batı Cephesinde II. Ordu Kumândânlığına atanarak aktif olarak cephede görev aldı.

Büyük Taarruz'u takiben boğazlar çevirme harekâtına katıldı. Böylece, boşa giden birbuçuk senelik esaret hayatından sonra, İstiklâl Harbi'nin son ve en önemli safhasında görevini yerine getirmiş oldu³⁷.

34. Bilal N. Şimşir, Malta Sürgünleri, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s. 212.

35. Bilal N. Şimşir, age. s. 214.

36. ATASE ARŞ., Klas, 34 Do. 173, Fih. 13/102, Yakup Şevki Sübaşı, agh., s.95.

37. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, VII. 1-a, Do.s. 87, Fih. 1/90, 1/95.